

Eyüp BAŞ

Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
e-mail: bas@divinity.ankara.edu.tr

Prof. Dr. Mehmet ŞEKER, *Ali b. Hüseyin el-Amâsî ve Tarîku'l-Edeb'i*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları/556- İlmî Eserler/88, Ankara 2002, 303 s. + Tıpkı Basım 152 s.

Tarihçiliğimizde son yıllarda sosyal hayata ilişkin yapılan çalışmalarla, savaşlar ve antlaşmalar tarihçiliğinden hayli uzaklaşmıştır. Şüphesiz siyasî tarih çalışmaları, devletlerin siyasî geleceklerine ışık tutmada önemli bir yere sahiptir. Ancak bu tür çalışmalarda, toplumun hâlet-i ruhiyesini bulmak, insanların gündemini nelerin meşgul ettiğini tespit etmek hayli güçtür. Dolayısıyla “tarihi insanlı yazmak” diye ileri sürülen çağdaş tarih yazıcılığının, yalnızca hanedan ve ona mensup kişilerin siyasî faaliyetlerini kastemeyip, bir bütün olarak toplumun sosyal, kültürel, dinî ve iktisadî değerlerini konu aldığını belirtmek gerekir. İşte bu düşünce, artık ülkemizdeki Osmanlı tarihi çalışmalarına ciddi anlamda hakim olmuş, Osmanlı dönemi gündelik hayatına ilişkin tüm veriler söz konusu anlayışla değerlendirilmeye başlanmıştır. Hiç şüphesiz bu tür sosyolojik araştırmaların kaynakları, Osmanlı literatüründeki salt tarih eserleri olmayıp, biyografi, seyahatname türündeki eserler ile hukuka, âdâb ve ahlâka dair çok sayıdaki kitap ve risalelerdir. Dolayısıyla her biri döneminin insanların hayatlarına, değerlerine, sorun ve ihtiyaçlarına çeşitli vesilelerle değinen bu eserlerin günümüz insanının istifadesine sunulmasının da, az önce tarihçiliğimizde gelinen

noktayı açıklarken belirttiğimiz amaca hizmetten başka bir şey olmadığını ifade ve takdir etmek gerekir.

İşte bu sorumluluk bilinciyle yayına hazırlanmış olan eserlerden birisi, daha önce Gelibolulu Mustafa Âlî (ö.1008/1599)'nin *Mevâidu'n-Nefâis fi Kavâidi'l-Mecâlis* (Toplantı Kuralları Hakkında Düzenlenmiş Pek Güzel Sofralar) adlı eserini araştırmacıların ve Osmanlı toplum yapısını merak edenlerin istifadesine sunmuş olan Prof. Dr. Mehmet Şeker'e aittir. XV. yüzyılda yaşamış olan Amasyalı Ali b. Hüseyin'in kaleme almış olduğu *Tarîku'l-Edeb* adlı eserin önemini ve bazı özelliklerini, daha önce kaleme almış olduğu iki makale¹ ile gündeme getirmiş olan Şeker, bu defa eserin tamamını neşretmiştir.

İki bölümden oluşan çalışmanın Birinci Bölüm'ünde yazar, Ali b. Hüseyin el-Amâsî ve *Tarîku'l-Edeb*'i hakkında bir inceleme sunmuş, İkinci Bölüm'de ise eserin hem transkripsiyonlu metnini hem de tıpkı basımını vermiştir.²

Yazarın araştırma kısmında vermiş olduğu bilgilere göre hayatı hakkında çok az şey bilinen Ali b. Hüseyin'in, adındaki nisbetten Amasyalı olduğu anlaşılmakta, eseri 1453'te yazdığı kesin olarak bilindiğinden Fatih devri (1451-1481) müelliflerinden ve dolayısıyla II.Murad devrinde de (1421-1451) yaşamış olduğundan bahsedilmektedir. Yine yazarın tespitlerine göre Ali b. Hüseyin bir öğretmendir. Mesleğini hangi seviyede bir eğitim müessesesinde sürdürmüş olduğu kesin olarak tespit edilememiş olan Ali Efendi'nin, eserin yazılma sebebi ile ilgili kullandığı ifadelerden sıbyan mektebi muallimi olduğu, hatta ileri gelenlerin çocuklarının eğitimi ile meşgul olduğu ihtimali üzerinde durulmuştur. Yazarı bu kanaate götüren en önemli ifade, esere *Keşfü'z-Zünûn*'da yer vermiş olan Kâtip Çelebi'nin, bu eserin eşrafın çocukları için telif edilmiş olduğunu zikretmesidir. Bütün bunlar Ali b. Hüseyin'in Amasya'da yaşayan tanınmış bir muallim olduğunu ortaya koymuştur.

Yazar araştırma kısmında ayrıca, Ali b. Hüseyin'in ifadeleriyle eserin adı ve yazıldığı tarih, eserin nüshaları, içeriği ve kaynakları hakkında da bilgiler vermiştir. Burada verilen bilgilere göre müellifin eseri kaleme alışı sebebi, kendisine oğlunu ilim ve ahlâk öğretip onu terbiye etmesini ve eğitmesini isteyen halktan birinin, ıslah olmayan çocuğuna kızmak yerine, hem Ali Efendi'ye hem de üstadlarına dil uzatmasıdır. Adamın anlayışsız tutumu karşısında müellif edeb ile ilgili bu eseri yazarak, üstadının kendisine edeb ve terbiye öğretip öğretmediğini göstermek istemiştir.

Ayetler, hadisler ve başta Hz.Ali olmak üzere İslâm büyüklerinin sözlerinden faydalanılarak, yer yer de Arapça ve Farsça şiirler kullanılarak

¹ Mehmet Şeker, "Tarîku'l-Edeb'de Eğitim", **I. Din Eğitimi Semineri**, Ankara Ü. İlahiyat F., Ankara 1981, 81-89; "XV. Yüzyıl Müelliflerinden Ali b. Hüseyin el-Amâsî ve Tarîku'l-Edeb'inde Sosyal Hayat", **XI. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 5-9 Eylül 1990.

² Tıpkı basım, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 5720 numarada kayıtlı nüsha ile Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli 1876 numarada kayıtlı nüshanın son varaklarından müteşekkildir.

hazırlanmış olan *Tarîku'l-Edeb*, bir mukaddime ve kısa bir hâtıme ile yirmi yedi bölümden oluşmuştur. Bu bölümleri kitabın içindekiler kısmına koymamış olan yazar, araştırma kısmında şu şekilde sıralamıştır:

- 1- “Evvelâ Ataların Mertebelerini Beyân İder ve Dahi Bunların Hakların Bildirür”
- 2- “Atalardan Oğula Terbiyet Ne Resme Gerek Anı Bildirür”
- 3- “Oğul Üzerine Atalar ve Analar Hakkın Bildirür”
- 4- “Kişi Oğlın Mektebe Vermek Dilese Nice Muallime Virmek Gerek Anı Bildirür”
- 5- Öğretmenin Eğitimi Hakkında
- 6- “Bu Fasil Kur’ân Okumağı ve Dahi Edeblerin Bildirür”
- 7- “Mektebhâne Oğlanları Üstâdına Ne Vecihle Hizmet ve İtâ’at İde Anı Bildirür”
- 8- “Edeb Öğrenmeği Bildirür”
- 9- Hat ve Hattatlık ve Diğer Sanatların Önemi
- 10- “İlmün Fazîletün Dahi Edeblerün Bildirür”
- 11- “Selam Virmecliği ve Almaklığı ve Anın Edebin Bildirür”
- 12- “Bu Fasil Söz Söylemek Edebin Bildirür”
- 13- “Şol Sözlere Beyân İder kim; Anı Söylemek Yâ Kâfir Olur, Yâ Küfre Yakîn Olur”
- 14- “Ta’âm Yemekliği Dahi Anın Edeblerin Bildirür”
- 15- “Su İçmeği Dahi Edeblerin Bildirür”
- 16- “Yürümeği Dahi Edeblerin Bildirür”
- 17- “Oturmağı ve Anın edeblerin Bildirür”
- 18- “Mutavvazâ’ya (Tuvalet-Halâya) Girmek ve Yabanda Tebevül ve Tağayyut Ne Resmen Etmek Gerekdür Bildirür”
- 19- “Abdest Almağı Dahi Anın Edeblerin Bildirür”
- 20- “Ezan Okumağı Dahi Anın Edeblerin Bildirür”
- 21- “Mescide Girmeği dahi Anın Edeblerin Bildirür”
- 22- “Fasl: Farz Nedür ve Sünnet Nedür ve Vâcib Nedür ve Müstahab Nedür ve Nâfile Nedür ve Tatavvu’ Nedür? Anı Bildirür”
- 23- “Cum’a Namazını Beyân İder”
- 24- “Cenâze Namazını Beyân İder”
- 25- “Hammâma Girmeği ve Edeblerin Bildirür”
- 26- “Bâzı Hikmetli Sözlere Bildirür”
- 27- “Bâzı Toplulukların Yaratılış Husûsiyetlerini Bildirür”

Eserde ele alınan konuların hepsinin İslâmî anlayışla anlatılmış olduklarını belirten yazar, *Tarîku'l-Edeb*'in, devrinin kültür yapısını aksettirmesi nedeniyle, eser incelenirken bu hususun gözden kaçırılmaması gerektiğine dikkat çekmiştir. Çünkü kitapta ortaya konan bazı görüşler, günümüz anlayışı ile bağdaşmamaktadır.

Yazarın *Tarîku'l-Edeb* hakkında dikkat çektiği bir husus da, eserin devrinin eğitim-öğretim hayatına ilişkin bir bakış açısı, âdâb-ı muâşeret kuralları ve sosyal hayata dair net bilgiler kazandırmasıdır. Bunları yaparken de Ali b.

Hüseyin'in birçok deyim, terim ve atasözleri kullanarak eserine farklı açılardan bir zenginlik kazandırmış olduğunu vurgulayan yazar, eserin Türk Edebiyatı açısından XV. yüzyıl Anadolu'sunda kullanılan Türkçe'yi tanıtmamıza yardım ettiğini ifade etmiştir.

Yazar ayrıca *Tarîku'l-Edeb*'in hangi şartlar ve düşüncelerle kaleme alındığını, metot ve üslubunu da özetle ele almış, eser hakkında son bir değerlendirme yapmadan önce, *Tarîku'l-Edeb'de Toplum Hayatı* ve *Tarîku'l-Edeb'de Eğitim* başlıklarıyla, bu iki önemli konuda Ali b. Hüseyin el-Amâsî'nin görüşlerine yer vermeye çalışmıştır. Buradaki tespitlere göre Ali b. Hüseyin;

- 1- İnsan ilişkilerinde dikkat edilmesi gereken kuralların herkes tarafından bilinmesi gerektiğini belirtir ve *Tarîku'l-Edeb*'i de bunun için yazmıştır.
- 2- Kendi devrinin toplum yapısından şikayetçidir.
- 3- Ana-babanın, çocuğun terbiyesini sadece öğretmene bırakmaması gerektiğini, ailedeki eğitimin esas olduğunu ifade eder.
- 4- Cömertliğin küçüklükten kazandırılan bir meziyet olduğunu, bu nedenle ana-babanın birilerine yardım amacıyla verecekleri şeyleri zaman zaman çocukları aracılığıyla yapmalarını tavsiye eder.
- 5- İyilerle dost olup iyi anılmayı, kötülerden uzak durmayı öğütler.
- 6- Her günü belli işlere tahsis etmeyi tavsiye eder.
- 7- Yaşadığı dönemde, sanatkar ve ehil kimselerin değerlerinin bilinmediğinden, zenginlere ve ehil olmayanlara rağbet edildiğinden şikayet eder.
- 8- Kime iyilik ettiyse karşılığında nankörlük gördüğünden yakınır.
- 9- Edebi edepsizden öğrenmek gerektiğini belirtir.
- 10- Öğretmenlerin, öğrenci yetiştirmekten başka bir işle uğraşmalarını gerektiğini düşünür.
- 11- Çocukların öğretmenlere tam yetki ile teslim edilmeleri gerektiğini savunur.

Tarîku'l-Edeb'in bunlardan başka, eğitim-öğretim konusunu ilgilendiren, Kur'an öğreniminde uyulacak kurallardan tutunuz da, güzel yazı yazmada, yemek yemede, su içmede hatta yolda yürümeye dikkat edilecek birçok görgü kuralı hakkında ayrıntılı bilgi verdiği belirten yazar, eserin bu yönüyle hayatı bir bütün olarak ele aldığını ifade etmiştir. Yazar çalışmasını *Tarîku'l-Edeb*'in Türk-İslâm kültür tarihi içerisindeki önemini vurgulayan sonuç kısmıyla bitirmiş, eserden istifadeyi artırmak için de daha çok kelimelerin kitaptaki anlamlarını veren bir lügatçe ve indeks eklemiştir.

Netice itibarıyla, XV. yüzyıl Osmanlı toplum hayatını çeşitli yönlerden aydınlatan bu kıymetli eseri, araştırmacıların ve Osmanlı toplum yapısını, değer ve yargılarını merak eden okurların istifadesine sunmuş olan sayın Prof. Dr. Şeker'i uzun bir emek ve mesai ürünü çalışması için kutluyor, bu alandaki çalışmalarının devamını diliyoruz.